

KONGÓ VÁROS BABARÉMMEL

Éjszaka kong a Király utca. Az óra megáll.
Májusi zápor után fény csúszkál a kövön.
Míntha szuszogna a város. Lélegzete hűs,
léha szelet kavár. Nappali embereket
faggat az álom, fészket rak bennük a hold.
Árnyékom nyúlik, szára a házakig ér.
Lépni szeretnék, csak menni tovább. Legalább
reggelig érjek a térhez. Helyhez tapadok,
megfog az út, nem mozdulhatok. Állapot ez,
gondolom, egyszeri gond, béna idő. A beton
foglya vagyok. Közelít hozzám Buburác –
otthoni, ronda manó, sváb babarém. Vigyorog,
hosszan a szélbe pisál. Nála ma nincs akadály.
Orrom előtt leül. Ásít, hunyorog, kiabál.

Albert Gábor

VITATKOZÓ LEVELEK (I)

Szemere Bertalan leveleskönyvét olvasom (1851–1853)

Az emigrációban keletkezett leveleknek ha nem is egyetlen, de főtémája maga a politika. Ez mindenbe beleszól, mindent átsző, barátságokat fűz szorosabbra, bont fel, és vonzóköréből csak nagyon kevesen képesek szabadulni.

Szemere Bertalan leveleskönyvének olvasása ebben csak megerősít, bár két nevet, két kivételt mindenképpen meg kell említenünk: Teleki László és Vukovics Sebő nevét. Az 1848–49-es emigráció kulcskérdésében – Kossuth Lajos magatartásának és politikájának megítélésében – a lényegyet tekintve mindhárman egyetértettek. Kossuth „magatartása” elsősorban természetesen nem magánjellegű, közvetlen megnyilatkozásait, emberi kapcsolatait jelenti. Azok számára, akik kiutahiabeli internáltságában együtt voltak vele, mint például a két egykori miniszter, Batthyány Kázmér és Mészáros Lázár, a „kormányzó” magánemberi gesztusai is nehezen voltak elviselhetők és elfogadhatók. Teleki László – és részben Vukovics Sebő – számára azonban Kossuth politikai magatartása, a kormányzói cím visszavétele és ebből fakadó diktátori igényei, a jövőre vonatkozó politikai elvei (pl. a kisebbségi kérdés megoldására tett javaslatai a kiutahiai alkotmánytervezetben) voltak azok, amelyek lehetetlenné tették – legalábbis ideiglenesen – aktív és fenntartások nélküli együttműködésüket. Hiába volt

azonban az elvek síkján az egyetértés, a volt miniszterelnök nyílt fellépését, Kossuth-ellenes sajtóhadjáratát a magyar ügyre nézve károsnak tartották, s ezért elítélték.

Abban, hogy a törökországi internálásból szabaduló Kossuthnak szinte kötelessége a világ négy sarkára széledt emigráció élére állni, az egy Szemerét kivéve mindenki egyetértett. Hogy kormányzóként diktatórikus hatalommal uralkodjék felettük, a többség kényszerűségből elfogadta. A kormányzó jármát sokan önként, mások zúgólódva, mást nem tehetvén mégiscsak nyakukba vették. Akadtak olyanok is, akik visszahúzódtak, és legfeljebb magánlevelekben adtak hangot elítélő véleményüknek, de józan megfontolásból, nehogy azt a látszatot keltsék, hogy egy követ fújnak a reakcionáriusokkal, inkább hallgattak. Az emigránsok közül gr. Batthyány Kázmért kivéve csak Szemere Bertalan tiltakozott nyilvánosan, s igazának tudatában szenvedve ugyan tőle, de tűrte sorstársai elítélését. Mert az *igazságszeretetet* – ahogy Csengery Antal a mai napig is sok tanulsággal szolgáló Szemere-jellemrajzában kiemeli – mindenél többre becsülte.¹

Fogadás a kormányzónál

Szemere Bertalan egyértelműen saját Kossuthról alkotott képének igazolását olvasta ki a volt kormányzó megnyilatkozásaiból. A hang sem lepte meg, hisz az egykori belügyminiszter tanácsosa, majd az államrendőrség központi osztályának vezetője, Hajnik Pál már korábban hosszú-hosszú önigazoló levelekben számolt be volt főnökének Kossuth angliai tevékenységéről. Hajnik Pál egyébként is lekötelezettje volt Szemerének. A törökországi „bellebbezés” elől Szemerével együtt és annak jóvoltából szökhett meg, majd az ezt követő különös görögországi „turistaúton” a volt miniszterelnöknek hűséges, bár Szemere szerint állandóan siránkozó társa volt.

Hajnik Pál Londonban 1851. november 9-én keltezett kissé szószátyár leveléből csak a legfontosabb részeket közlöm.²

Hajnik Pál Szemere Bertalannak (Részletek)

London, Nov. 9. 1851.
Albert Terrace Nottinghill.

Kedves Barátom, October 30káról kelt leveledet vettem, miután tudom, de meg is írad, hogy értesítéseimet kivált most, szívesen veendéd, íme küldök ismét levelet.

[...]

Hozzám intézett leveledben azt mondod, hogy a Pulszkyékkali összeköttetés által én is most szinte a triumphhoz csatlakozom, s megyek a rohammal. Ezt én nem tagadom, csak hogy Pulszkyékkali összeköttetésemnek e hez semmi köze sincsen, én Kossuthal csak most is oly lábon állok, mint álltam otthon Magyarországon, kegyeit soha sem vadásztam, most sem teszem. Southamptonban egyszer kocsijából intézett hozzám pár szavakat, mondván, hogy dolga lesz velem, de hogy azt csak Londonban végezhetjük. Hányan tolakodtak eddigelé már hozzá, én még nem kívántam privát fogadtatást, ha szüksége lesz rám, majd hívat, s akkor megjelenek, s ha a haza szolgálatjára fel hív, ebbeli készségemet neki felajánlani mindenkor szíves hazafiúi kötelességemnek fogom ismerni. És midőn ezt teszem, korántsem tekintem a dolgot, ha bár nagyszerű maszkabálnak, sem comediónak.

[...]

Most áttérek más tárgyakra, mik téged tán jobban fognak érdekelni, vagy ha nem is érdekelni, legalább azokat tudni és hallani.

Kossuth a múlt hét utolsó napjaiban fogadta itt a magyar emigrációt egyenként s in corpore is. Egy elég hosszú s jó beszédet tartott ismét, körül belül bővebben kimagyarázta azt, mit Southamptonban mondott, 3 dolgot azonban ismételve s különösen kiemelt, melyre nézve úgy mond még az Istenség sem képes e részbeni akarátját megváltoztatni; az első hogy király soha nem kíván lenni, s azt soha el nem fogadná, a 2ik hogy királyság alatt lakni soha sem akarna, hanem kész lenne örökös számkivetésben maradni; végre a 3ik, hogy azon esetre ha sikerül az országot ismét felszabadítani, ő semmiféle hivatalt soha el nem vállal, hanem csak a csendes magányban kívánandja tölteni végső napjait.

Szabó Imre ezredest hidegen fogadta, sőt mondá neki, hogy csodálkozik, hogy ő is jön hozzá, holott tudja, hogy soha sem volt barátja. Szabó nagyon mentegette magát, s más nap csak ugyan belopta magát Kossuthhoz, s vele vagy fél óráig beszélt, Szabó most egyszerre nagy Kossuthiánus. Dukának azt mondta, hallom, ön Görgeyanus (s ebben igazsága volt) s.a.t. Duka nagyon mentegette magát, s most Pulszkyt okozza, hogy ő áztatta be őt Kossuthnál. [...]

B. Keményt arra bízta meg Kossuth, hogy készítsen egy tervet az itteni emigrációnak mikénti ellátásáról. Kemény eleinte nagyon ki volt vele, de már is belé unt, a sok éhes emigráns naponta megszálja őt, mint a méhraj, már a szálást is felmondták neki e miatt. Úgy hallok, hogy Kossuth egyelőre 6 hónapra akarja az emigrációnak lételét biztosítani, és pedig a tábornoktól lefelé őrnagyig járna naponként 3 shilling, kapitánytól hadnagyig 2 sh. – közembereknek pedig 1 shilling naponként, akik Párisban laknak s segélyre szorulnak, azok ugyan azt frankokban fogják kapni. Nagyobb része beíratta magát Keménynél, s közte sok lengyel is.

Sem Csernátoni, sem Bangya eddigelé még nem tudtak Kossuthhoz bejutni; s nem is fognak, fő védőjük Simonyi, ki védelmi irataikat nevükben Kossuthnak benyújtá. Simonyiról nem igen sokat tartok. A 10 fr.-k iránt még nem jelentette magát nálam. [...]

Itt Londonban s Anglia nagy részében jelenleg a nap hőse Kossuth, mindenki csak róla beszél, ír, mindenki csak őt látni és hallani akarja, a Guild Hall-i fogadtatása nagy-szerű volt, magam is jelen voltam, az nap a Lord Mayor tiszteletére nagy ebédet adott, száznál többen valának meghíva. [...]

Kossuth 1851. november 20-án szállt hajóra Southamptonban, s előtte – Simonyi Ernő alább közölt, eddig kiadatlan levele tanúsága szerint – még egyszer találkozott az emigrációval.

Szemere Bertalan számára teljességgel érthetetlen és elfogadhatatlan volt, hogy olyanok, akik helytelenítik Kossuth magatartását, akik nem értenek egyet vele, miért mennek el tisztelegni hozzá, ha elmennek, miért nem mondják el nyíltan véleményüket, s ha már ezt félelemből vagy okos megfontolásból nem teszik, miért fogadják el Kossuth alamizsnáit.

Minden előzetes magyarázat helyett lássuk magát a levelet.

Simonyi Ernő Szemere Bertalannak (Részlet)³

London, December 2án 1851.

Kegyed B[angyához] írt utolsó levelében érinté, hogy a November 19-i gyűlés folyamáruél értesítettnei szeretne, miután én a gyűlésben jelen voltam, saját tudomásom után azt röviden közlöm.

K[ossuth] kijelentette az emigrációnak, hogy a végett hívatta azt össze, hogy nekik megmondja, miképpen ő számtalan egymás elleni vádakkal és gyanúsításokkal telt leveleket kapott az emigráció egyes tagjaitól, oly annyira, hogyha mindezen gyanúsításoknak hitelt adni akarna, azon véleményre kellene jönnie, hogy az egész emigrációban egy becsületes ember sincsen; – továbbá, hogy mihelyst ő valakit bizadalmával ajándékoz meg, azonnal megkezdik az intriguakat ellene, és őt előtte megbukatni törekeshnek (értsd Pulszkit). Ő komolyan inti az emigrációt, hogy ezen modorával hagyjon fel, különben ő kéntelen lesz azt *félre lökve* másutt keresni a haza megmentésének elemeit. Ezen értelemben tökéletes *Dictátóri* és parancsoló modorban szóllott, *vakbizadalmat* követelve, és ezért *havonkinti díjazást* ajánlva (melynek kifizetése azonban máris megakadt, és a comité kijelentette, hogy egy szem pénze sincsen), ennek kiosztására ő maga nevezett egy három tagból álló comitét, ezen eljárását avval indokolván, hogy miután ő adja a pénzt [?], természetes, hogy ő nevezi ki a comitét is, mely azt az általa meghatározott rangkülönség szerint fogja kiosztani. A nem egyenlő kiosztást indokolta avval, hogyha például ő valakit megbíz, hogy a magyar ügyet az angol salonokban képviselje, az természetes, hogy annak több kell kesztyűre, mint a másiknak. – Ezután az iskola rendezésére tért által, melyben T[h]aly a tanító, – ki úgy látszik, tellyes bizalmát bírja – megmondotta, hogy nála már fel van jegyezve 26. egyén, kik az iskolaiba fognak járni és 18. kik a fegyvergyárakba fognak menni, a kijelölt egyének kötelességüknek tarcsák pontosan eljárni az iskola, s gyárba, különben nem fognak kapni havidíjat, ellenben 1 1/2 font st. pótlékot kapnak – (a kijelölése azonban sine me de me történt, tetcik vagy nem tetcik, az mindegy). Bangyára nézve kimondotta, hogy ellene felhozott gyanúsításra alapot nem talált, mit neki meg is íratott. – Beszélt még sok mást is, de én már a szavakra nem emlékszem, csak azt tudom, hogy illy hangon csak a magyar emigrációhoz lehet szóllani.

Kegyed azt kérdezte B[angyá]hoz írt levelében, hogy nem-e szóllalt fel ellene senki a gyűlésben? Kegyed nem jól ismeri a m[agyar] emigrációt, ha azt hiszi, hogy egy ember ellen valaki felszóljalon, a ki az emigrációnak havi díjakat osztogatni ígér. – Ők csak tapsolni és éljenezni tudnak, sosem gondolnak ők avval, hogy mit mondott vagy miképpen mondotta, csak a corollariumban a havonkénti 3. font bennefoglaltassék. – Még magány körben is tilos K[ossuth] működése, szavai vagy eljárása ellen csak kételkedő észrevételt is tenni. Különben az ember a *honárulás* bünérül vádoltatik.

Kegyed azt kérdezheti, hogy miután én is jelen voltam, és nem helyeslem K[ossuth] szavait, hogy tehát mért nem szóllottam én fel ellene? Én erre azt felelem, hogy kegyednek elvben igaza van, de ez igen hálládatlan egy dolog fogott volna lenni, melly senkinek elismerését vagy helyeslését nem fogta volna maga után vonni, ellenben számtalan ellenségeskedést okozni, és én nem látom át, hogy miért éppen én legyek a majom, ki a tűzbe nyúljon. Ha magányosan szóllhattam volna vele, úgy bizonyosan őszintén megmondtam volna neki véleményemet. Most egy memorandumot szándékozom utánna küldeni Amerikába, melyben nyíltan és őszintén fogok szóllani, – még nem vagyok elhatározva tegyem-é ezt, vagy nem. Ha igen, közleni fogom Kegyeddel. [...]

Bonyodalmak egy soha meg nem jelent munka kiadása körül

A hatalmas munkabírású Szemere Bertalan 1851 közepére nemcsak befejezte az EGY SZÁMÚZÓTT NAPLÓJÁBÓL című kétkötetes, azóta elveszett, lappangó munkáját, hanem annak fordítása is elkészült. Egy időre állandóan betegeskedő felesége ápolásától is megszabadult, ugyanis felesége – Jurkovich Leopoldina – 1851. június 13-tól augusztus elejéig Baden kénfürdőiben kezelte magát. Szemere ekkor jegyzi fel naplójában, hogy „*hozzá fogtam munkám fordítását sorról sorra átvizsgálni, mert az így a mint van sem szép, sem a gondolat értelmét, sem a nyelvi, a stíl fordulatait nem adja*”.⁴

Egyébként feleségének szánt meglepetésként ekkor készítteti el az éppen Párizsban tartózkodó Kozina Sándor festőművésszel legismertebb félalakos képét, amelyen a volt miniszterelnök bársonyfelöltőben, fehér mellényben egy karosszék támlájára támaszkodik, s kezében a *Respublica* című újságot tartja.

Nem elég, hogy a sorról sorra átfésült fordítás nem tetszik Szemerének, de az egyik fordítóról, a kiadókeresést is magára vállaló Bangya Jánosról, pontosabban a birtokában lévő Szemere-kéziratról különös és nyugtalanító hírek szállingóznak. Szemere fülebe is eljutott, hogy még el sem készült munkája állítólag közkézen forog, sőt egyesek tudni vélték, hogy a szerző megkérdezése nélkül közben már ki is nyomtatták, sőt árusítják. Mások viszont épp ellenkezőleg arról sugdolóztak, hogy Kossuth Pulszkyn, legfőbb angliai ügyvivőjén keresztül már lépéseket is tett, hogy a nimbuszát kibesbítő munka kiadását megakadályozza. Szemere azonnal tollat ragad, és az akkor még ugyan személyesen nem ismert, de a Londonban élő Bangyával jó kapcsolatban álló Simonyi Ernőtől kér felvilágosítást.

Szemere „kétrendbeli” levelét nem ismerjük, csak a második, sürgető levélre érkező választ.

Simonyi Ernő Szemere Bertalannak (Részlet)⁵

29. Great Quebec Street New Road
London, Augustus 17én 1851.

Igen tisztelt hazafi!

Én örömmel vettem foló hó 9-én és 10-én hozzám érkezett kétrendbeli becses levelét kegyednek, és meg tiszteltetve érzem magamat azon bizodalom által, mellyel kegyed, habár eddig ön által személesen ismertetni szerencsém nem volt, megajándékozott, én igyekezni fogok úgy használni fel az alkalmat, hogy kegyednek irántami jó véleményét fenntartsam.

Mindenek előtt bocsánatot kérek, hogy válaszomat olly későre halasztottam, ennek oka azonban az volt, hogy előbb szóllani kívántam néhány kiadókkal ön munkája iránt, úgyhogy levelemben önnek valami bizonyosat írhattak, és ámbár az itteni elszigetelt életmód s a convenience ezerféle szabályai, melyeknek itt mindnyájan szolgálai vagyunk, által akadályozva ezt most sem vagyok képes egészen teljesíteni; mégis sietek önnek becses soraira válaszolni, ne hogy amúgy is már későre húzódott feleletem ön által bármi értelemben is rosra magyaráztassék. Legyen ön meggyőződve, hogy ha bár mikor is igénybe veendi személetem, bennem mindenkor a legszívesebb szolgálati készséggel találkozand.

Hogy ön már hosszabb idő óta egy a magyar forradalomra vonatkozó munkával foglalatoskodik, az már a múlt évben általánosan tudva volt, és hogy az utóbbi időben ezen munkának német fordításába Bangya is belefolyt, az, úgy hiszem, szinte nem volt titok, miután én ezt jóval előbb hallottam, mint B[angya] Londonba járt volna, amit én e munkáról közelebbről tudok, az abból áll, hogy B[angya] több hetek előtt Londonban lévén, én őt kéreztem kegyed munkájának iránya felül, és az okokról, miért az mindeddig meg nem jelent. B[angya] nekem az első kérdésre csak általánosságban azt felelé, hogy a munka jó és szép, mellyet azon orientáció typus, melly ön munkáinak fő előnye, felette kedves olvasmányá teszi; az utóbbi kérdésre vonatkozólag pedig azt mondá B[angya], hogy a munka most német fordítás alatt van, mellyen jelenleg is dolgozik. Ezen fordítás azonban igen nehezen halad, mert, mint ő mondja, kegyed igen válogató a kitételekben, már eddig többen dolgoztak rajta, de kegyed egyel sem volt megelégedve. – Én azt mondám Bangyának, hogy ha kegyednek szándékában van a munkát kiadni, azt bizonyosan a legjutányosabb módon tehetné itt Angliában, és én hiszem, ismerve kegyednek a m[agyar] forradalom alatti állását s részvétét, úgy mint írói tehetségeit, hogy munkájáért itt könnyen fog 300 £ St. kaphatni, miután itt az író fáradsága jobban díjaztatik, mint bárhol másutt. B[angya] úgy vélekedett, hogy így állván a dolgok kegyed hajlandó fogna lenni munkáját angol nyelven kiadni, miután az ügy érdekében is annál több eredményt várhat, mennél több nyelven olvastatik a munka, és hogy én kegyednek szíves szolgálatot fognék tenni, ha előlegesen keresnék számára kiadót. [...]

Én kegyed munkájáról eddig csak Newby és Bentley kiadókkal szóllottam. Az előbbi azt mondta, hogy ő előbb látni akarja a munkát, és csak azután mondhattya meg, megveendi-e, kiadandja-e vagy sem. Bentley pedig, kinek, úgy hiszem, jobb neve van itt, mint az előbbinek, hajlandónak mutatkozik azt olly módon kiadni, mint én azt már előbb írtam Bangyának, tudni illik, hogy a költségek levonása után kegyeddel osztozand a jövedelemben. Azonban azt kívánja, hogy legalább egy része a munkának előbb véle angol nyelvben közöltessék, és ha akkor neki tetszeni fog, úgy a fordítási és kiadási költségeket előlegezendí, sőt meglehet, hogy egészen meg is veendi. Ez Bentley véleménye. Én még e napokban néhányval az előkelőbbekből szóllani fogok. Meglehet, hogy ezek kedvezőbb feltételek mellett fognak vállalkozni. Az eredményről kegyedet azonnal tudósíttandom. – A kiadás eránti titoktartás s Pulszkivali nem közlésre szívesen beleegyezett Bentley, s bele fog bizonyosan bár mellik is egyezni. – Kegyednek tökéletesen igaza van abban, hogy Angliában a kiadó neve és hitele sokat tesz a munka terjedésére, és ezért én Bentleyt merném ajánlani. Fordítottól pedig én azt ajánlanám, ki Be[c]kné könyvét fordította, mert az igen szép stílusban ír angolul, nevét most nem tudom, de az könnyen megtudható. – Amerikáiban kelendősegre az itteni könyvárusok mit sem számítanak, mert ott mindent szabad utánnyomni, a mi Angliában megjelent.

Hogy másvalakinek a neve említették a munkánál, arról itten, úgy hiszem, senki sem gondolt, legfellebb azok, kik szeretnék a munka becsét kisebbíteni. Mert az bizonyos, hogy kegyednek neve a munka értékét neveli, míg egy másé csak csökkenteni fogná. Ezen hír is tehát nem más, mint ros szándékból származott koholmány.

Én részemről szívesen eljárók itten a kiadás körüli teendőkbén, ha kegyed bizodal-mával érdemesíttend, és ez esetben legyen meggyőződve, hogy minden idegen be-avatkozást el fogok kerülni. [...]

Én, mint fennebb említettém, még e napokban szóllani fogok néhányval, és megírom kegyednek ezek véleményét is, azután kegyed tetcése szerint intézkedhetik.

Addig is pedig legyen kegyed megnyugodva, és higye el, hogy itten sem nevével, sem munkájaival a legkisebb visszaélés sem történend. Engem pedig, míg szerencsés lehetek önnek személesen tehetni tiszteletemet, tarcson meg becses hazafiúi emlékében, ki mély tisztelettel maradok önnek

hazafi társa
Simonyi Ernő

UI. Kozina hazánkfia, ki csak itt léte utolsó napjaiban, azaz foló hó 10-én adta át nekem kegyed becses sorait; múlt szerdán, Herman nevű gőzösön, mellyen taval Újházy utazott, ment át Amerikába.

De hát ki az az annyiszor emlegetett Bangya János?

Egy besúgó leleplezése

Szinnyei József, a baráti körben szorgalmáról „gőzhangyá”-nak nevezett bibliográfus, a MAGYAR ÍRÓK ÉLETE ÉS MUNKÁI tizennégy kötetes monumentális munka szerzője nemcsak mások életének adatait gyűjtötte szenvedéllyel, de saját ifjúkori élményeit is rögzítette naplójegyzeteiben. A tizennyolc esztendő győri jogakadémiai hallgató 1848 októberétől szülővárosa, az 1848–49-es eseményekben oly fontos szerepet játszó Komárom minden eseményét feljegyezte. Szinnyei 1887-ben kiadott KOMÁROM 1848–49-BEN című könyvéből⁶ nemcsak a legendás vár hétköznapjairól kapunk rendkívül adatgazdag és hiteles képet, de az ott szolgáló tisztek arcképét is megrajzolja. A Komáromban szolgáló Bangya János alezredes jellemzését például a következőképp kezdi: „Kalandor volt minden ízében. Különösen elemében érezte magát a titkos küldetések és kémkedéseknél; azért Klapka igen jól alkalmazta őt Komáromban a szeptemberi napok alatt a titkos rendőrségnél, mert ő fedezte fel és hiúsította meg a Thaly-féle összeesküvést is.”

Másutt ezt írja:

„Midőn a kormány és országgyűlés a fővárosba tette át székhelyét, ő is utánok ment és onnan küldözte tudósításait a lapba [t. i.: a Pressburger Zeitungba – A. G.], melynek szerkesztésétől csakhamar megvált, és Pesten Zerffivel az »Ungar« című német lapot szerkesztette...”

Komáromban capitulált és útlevelemel ment külföldre, hol kardjára gyászszalagot kötve, járkált. 1850-ben már Londonban találjuk őt, de már júliusban Párisba tette át lakását, s egy könyvomatú lapot alapított. 1852-ben az első világkiállítás alatt újra Londonba ment, és mint hírlapíró kereste kenyerét. 1854. május havában, midőn már bizonyossá vált az orosz–török háború, Konstantinápolyba ment, és szolgálatát a török kormánynak felajánlván, mint táborkari főnök, ezredesi ranggal az ázsiai törzskarhoz Musztafa basa oldala mellé rendeltetett. Ekkor a török vallást is felvevén, neve Mehamed bej lön; a Karabatir előnevet később nyere érdemeiért Cserkeszországban, hol egy kerületet így neveznek.

E táborozás alatt sok elismerést és ajándékot nyert hazánkfia, melyek közül mint legfőbbet említjük egy tatár herceg 15 éves szép árva-lányát; kitől Mehamed bejnek négy gyermeke született: három leány (Hatikhe, Fatime és Adile) s egy fiú (Musztafa Aszim bej). – Utoljára a török csendőrség ezredese s a minisztériumban a rendőrség vezetője volt. Meghalt 1868. febr. 16-án Konstantinápolyban.”⁷

Mehamed bej alias Bangya János nemcsak a tatár leánykákat kedvelte, és hogy nincs teljesen rendben a szénája, azt, aki kapcsolatba került vele, akár Kossuth, akár Szemere pártján állt is, azonnal észrevette. A magyar ügyek iránt érdeklődő és a re-

formellenzékkel már a forradalom előtt is jó viszonyt kialakító angol diplomata, Joseph Andrew Blackwell – igaz, két évvel később, 1853. január 6-án – a következőket írja levelében Szemerének: „...az volt a gyanúm, hogy Bangya kém... Bangya egy olyan lakásban lakik, mely legalább 30 shillingbe kerül hetente, jól öltözik, kocsival jár mindenhol, és francia szeretőt tart. Honnan tellik Neki minderre? Azt kell, hogy mondjam, bárcsak ne lenne Vele több dolgom”.⁸

Hajnik Pál korábban idézett levelében ugyan azt írta, hogy „*sem Csernátoni, sem Bangya eddigelé még nem tudtak Kossuthhoz bejutni; nem is fognak*”. Ennek ellentmondani látszik az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában őrzött 1851. november 15-én napjéről keltezett kézzel írt levél, amelynek a végén, az aláírás helyén csak egy betű és háromszög alakban elhelyezett három pont látható. B. . . Szabadkőművesek vagy besúgók szokták így rejtjelezni kilétüket. Szerencsére a címzett a borítékra utólag ráírta a levélíró valódi nevét: Bangya. A levélben nincs megszólítás, a külső címzés azonban egyértelművé teszi, hogy az inkább beszámoló, mint levél Szemere Bertalan egykori miniszternek szól: „*Late minister of Interior of the King of Hungary. Late Minister and President of Council of Hungary.*” A levél első bekezdésében pedig ez áll: „*Délután 4 1/2 órakor elmenék Kossuthhoz. Szállása küszöbén a salonka orrán Pulszkyt találám, már akkor körülbelől hatvan menekült gyűlt össze s bemenénk a Kormányzó szobájába, hol félkört képezének, ő közelebb inte magához, s állva fogada, jobbjánál Szontagh Samu, baljánál Gróf Teleki Sándor álltanak, s körülbelől e szavakat intéze hozzánk.*”

Az ezt követő beszámoló terjedelmes, részletező és korrekt. Pontosan megfelel annak a jelentésnek, amelyet néhány nap múlva Bach az uralkodó, Ferenc József elé terjeszt.⁹

A gyanú állandó kísérője volt Bangyának. Szemere Bertalan és Karl Marx a túlságosan édesnek talált tokaji borokról és Kossuth viselt dolgairól folytatott levelezésükben kölcsönösen óvták egymást a vele való érintkezéstől. Írásos bizonyítékkal azonban csak a bécsi titkos levéltárak szolgálhattak volna, bár a jelentéseket általában álneven írták, vagy csupán jellel látták el az ügynökök.

Az első világháború után azonban megnyitották a titkos levéltárak kapuit, s a kutatók végre betekintheztek a bécsi Haus-, Hof- és Staatsarchiv anyagába. A bűnügyi riportjairól elhíresült szemfüles Tábori Kornél volt talán az első, aki könyvében – *TITKOSRENDŐRSÉG ÉS KAMARILLA* – a várakozásnak megfelelően valóban sok pikantiériát talált a szenzációra éhes olvasók elé.¹⁰ Szerencsére nem elégedett meg a szövegekkel, hanem, mintegy illusztrációként, néhány névtelen jelentés fakszimiléjét is jónak látta közreadni. Az egyik, 1850. július 27-én kelt beszámolóban az ismeretlen ügynök például arról számol be, hogy Párizsban Teleki Lászlónál ebédelt, jelen voltak még Szemere Bertalan, Vukovics Sebő és Horváth Mihály egykori miniszterek (a nyugati emigráció úgyszólván teljes vezérkara), s Teleki állítólag megígérte, hogy besúgónkat rövidesen összeismerteti a francia radikális párt vezetőivel.

Az ismeretlen ügynök személyére csak jóval később derült fény, mikor fél évszázaddal később egy kandidátusi értekezését készítő fiatal történész – Frank Tibor – elkezdett foglalkozni az előbb idézett Szinnyei-féle Bangya-jellemzésben említett, ugyancsak hírhedt besúgóként ismert Zerffi Gusztáv különös színváltozásokban bővelkedő életével.

Zerffiről az 1969-ben megjelent *ÉLETRAJZI LEXIKON* csupán annyit tud, hogy „*Zerffi Gusztáv, Hirsch (?), 1820–?*); újságíró, író”; hogy Petőfi költészetét élesen támadta; hogy 1848-ban a *Der Ungar* szerkesztője; hogy később konzervativizmusát feladva bekap-

csolódott a radikálisok mozgalmaiba; hogy „1849-ben Belgrádban francia szolgálatba állt, majd Kossuth tükait kiszolgáltatta a bécsi rendőrségnek, 1852-től Párizsban, 1853-tól Londonban élt, 1863-ban Bukarestbe költözött. Végül Amerikába ment, s ott nyoma veszett”.

A MAGYAR IRODALMI LEXIKON harmadik kötete (1965) úgyszintén ingerlően keveset tud Bangya János szerkesztőtársáról, Zerffi Gusztávról. A címszó befejezése arról tudósít, hogy „1849-ben Belgrádban a francia konzul szolgálatába szegődött, majd az emigránsok és Kossuth tükait szállította a bécsi rendőrségnek. 1852-ben Párizsba, 1853-ban Londonba költözött, onnan 1863-ban egy becsületsértési per miatt Bukarestbe kellett távoznia. Később Amerikában szélhámoskodott, majd nyomtalanul eltűnt. Emigrációja kezdetén, mielőtt a bécsi kémszolgálat ügynöke lett, németre fordította és kiadta Kossuth válogatott munkáit: GESAMMELTE WERKE KOSSUTH'S (I–III. köt., Lipcse, 1850–51)”. Tegyük hozzá: Kossuth tudta és hozzájárulása nélkül.

Kutatásai során Frank Tibor kiderítette, hogy Zerffi Gusztáv korántsem tűnt el „nyomtalanul”, csupán egy újabb – nem első és nem is második – alakváltozáson ment keresztül.¹¹ Ez a sokadik Zerffi provokátorból és besúgóból egyszerre csak angol művészettörténésszé és történetíróvá vedlett át, s a szigetországban oly hírnévnek örvendett – s ennek révén joggal mondhatjuk, hogy az egész világban (csak éppen hozzánk nem jutott el a híre!) –, hogy az évszázados elzárkózásból és elszigeteltségből kilépő japán történetírás képviselői őt kérték fel egy általános historiográfiai kézikönyv megírására. Így az idők folyamán egyre gyengébben fizetett, rossz üzletté váló besúgásból kikopott, rendkívül művelt, mindenben tehetséges és az erkölcs gátlásaitól tökéletesen megszabadult Zerffi Gusztáv nemcsak Esq. lett, az angol tudományosság egyik dísze, nemcsak a National Art Training School tanára, a Royal Historical Society alapító tagja, majd Tanácsának egyik első elnöke, hanem mindezekén túl a japánok „a modern japán történetírás egyik ma is számon tartott atyját” tisztelik benne.¹²

Frank Tibor kezében természetesen megfordult Tábori Kornél előbb már említett könyve is, s abban az egyik fakszimilében közölt jelentés szerzőjét a kézírás alapján azonosítani tudta. A Teleki Lászlónál vendégeskedő besúgó ugyanis nem volt más, mint Zerffi Gusztáv egykori szerkesztőtársa, a mi sokat emlegetett Bangya Jánosunk. Az egy bordán szőtt jó barátok természetesen az emigrációban is tartották a kapcsolatot, közös akciókat szerveztek, és ahogy láttuk, hírekkel látták el Szemerét, híreket kaptak az eleinte gyanútlan Telekitől és Szemerétől, beopták magukat Kossuth fogadásaira, segítettek Szemere könyvének fordításában, a kiadó keresésében, s közben illetéktelenek kezébe is eljuttatták Szemere kéziratának részleteit. Mindezt csupán azért, hogy a még igen jól fizető bécsi ütökosrendőrségnek minél hitelesebb, gazdagabban dokumentált besúgói jelentéseket küldhessenek.

Szemere eleinte csak gyanakodott, később azonban megbizonyosodott a gyanú alaposágáról, s akkor a következőket írta Karl Marxnak, akit ugyancsak megkörnyékezett Bangya és hasonzorú, bár sokkal simulékonyabb és szalonképesebb „munkatár-sa”, Zerffi Gusztáv.

Levele elején Szemere szabadkozik – személyesen ugyanis addig még nem találkozott Marxszal, hivatalosan nem is ismerte –, majd az 1852. december 30-án kelt levelet így folytatja: „Ami engem most arra indít, sőt kényszerít, hogy Önnek írjak, az röviden a következő: amint én néhány hét óta a körülményeket látom, óva kell Önt intennem nemcsak Bangyától, de attól a személytől is, akinek Ön ide a legutóbbi időben többször írt Bangyáról. Mindkettő legfeljebb arra jó, hogy az ember megtudjon valamit általuk az ellenséges táborról, azonban nagyon helytelen dolog lenne bármit is közölni velük, ami igazán fontos. [...] Az egyetlen ok,

*amiért írok Önnek, amiért szigorú elvemtól: nem levelezni! – ellérek, csakis ez. Szükségesnek tartom Önt e néhány sorban óva inteni.*¹³

Marx azonban, úgy látszik, nem vette komolyan Szemere figyelmeztetését. Zerffi behízsgő, csiszolt modora, nem mindennapi műveltsége levette a lábáról, s sokakkal együtt őt is megtévesztette. Pedig kapcsolatteremtéseiben körültekintő és óvatos volt, a párizsi titkosrendőrség megtévesztésére Szemere Bertalannal is Ch. Williams álnéven levelezett. Hogy ez az óvatosság naivitással is keveredett, az jól látszik Szemere hozzá intézett 1853. február 20-án írt leveléből. Ebben a következőket kérdi Marxtól: igaz-e, hogy Zerffit megkérte, keresse fel Kossuthot, és világosítsa fel Bangya besúgói tevékenységéről. A levélnek ezt a bekezdését azzal fejezi be, hogy „*újra ismételnem kell e két úrra vonatkozó figyelmeztetésemet*”.¹⁴

Marx siet válaszolni, s az 1853. március 10-én kelt, Ch. Williams álnéven írt levelében többek közt a Zerffi-ügyre is visszatér: „*Ami Z[erffi]t illeti, akít 14 nap óta nem láttam, annyit mindenestre mondtam neki, hogy ha K[ossuth]ot személyesen ismerném, kötelességemnek tartanám őt B[angyá]tól óvni. Z[erffi] fecsegőnek és némiképp indiszkrétnek látszik, de semmiképpen sem hiszem, hogy B[angyá]val egy követ fújna, ő sokkal becsületesebb.*”¹⁵

Frank Tibor Zerffivel kapcsolatos kutatásai alapján pontosan tudjuk, hogy mit tartart ez a „becsületesség”.

Irigyelt svájci oázis és a meddő barátság

Szemere Bertalan számára azonban a svájci emigráció legalább olyan fontos volt, mint a brüsszeli. Oda nem könyvkiadási érdekei kötötték, nem is hírekre számított, hanem baráti megértésre, esetleg erkölcsi-politikai támogatásra is, hisz ott élt Batthyány Lajos özvegye, Zichy Antónia, kitől korábban adatokat kért és kapott is JELLEMRAJZAI-hoz, és Teleki László, akivel ugyan számos kérdésben nem értett egyet, de azt is érezte, hogy viszonyuknak és kapcsolatuknak olyan szintjei is léteznek, amelyek függetlenek a politikától.

Svájc a béke elérhetetlen szigete volt, Szemere többször is tervezte, hogy a svájci oázisba költözik. A terv azonban csak terv maradt, de ha nem tudta is elhatározni magát, az irigyelt svájciakkal intenzív levelezést folytatott.

A két egymás utáni napon keltezett svájci válaszlevél egyikének írója az az Almásy Pál, aki a képviselőház másodalelnöke volt, és 1849. április 14-én ő hirdette ki a *Függetlenségi Nyilatkozatot*. Távollétében – 1851. szeptember 28-án – halálra ítélték, 1859-ben mégis amnesztiát kapott, de az Almásy-féle összeesküvés szervezéséért – amelyet Asbóth Lajos, egykori '48-as ezredes előre kialakított jó pénzért árult el a hatalomnak – ismét húsz év várfogságra ítélték. Szemere Bertalan 1852 januárjában, tehát még az alábbi levél kézhezvétele előtt, naplójában Almásy Pált a következőképp jellemezte: „*Almásy szinte élhet ama 12.000 franczal, mit ipjátul kap, bár ez kevés neki, ki valaha évenként 50-60.000 p. forintot költögetett. Sok józan esze van, sok kritikai tehetsége, de mint az óra-inga hol balra, hol jobbra megy, a mint az impulzust kapja. Aristokratából republikánus lett, a mint mondja, sikerült meggyőzőnöm a magyarság történelmi suprematiájának fentarthatlanságáról, nem is kétlem, hogy ő menni fog valaki után, de kezdeni, tenni soha nem fog.*”¹⁶

A másik levél íróját, Teleki Lászlót nem kell bemutatnunk. Csupán annyit kell megjegyeznünk, hogy az ötvenes években Bunbury álnéven levelezett.

Almásy Pál Szemere Bertalannak (Részlet)¹⁷

Zurich, Febr: 23k 852.

Kedves barátom!

Igen igen köszönöm négy napi fáradozásidat: bár sikeresebbek lehetek volna! Tanácsodat – mint hajdani Országlár Uramnak engedelmes tisztelője – követtem volna: – ha késő nem jön. Úgy jártál velem, mint körül belül minden tanáccsal jár az ember: Vagy későn jön – vagy nem követted.

Igazságtalan vagy erányomban: azzal vádolsz, hogy rég halgatok, nem írok, elfelejtettelek, mondod: „időd bizony elég volna”, iszen az idő körül belül mindegyikünk-re egy formán van kimérve – nem ezért, de azon egyszerű oknál fogva nem írtam, mert adós maradtál egy felelettel – pedig a levél írásban kölcsönös az obligatio – úgy hiszem. Azóta kedves barátom, miután megírtam, hogy Kossuth Lajos (kürom nevét nagyobb betűkkel, mert már egyszer szememre vetted, hogy nevét sem merem említeni) megtámadási nézeteidet, vagy is inkább a megtámadási modorodat nem oszt-hatom, nem feleltél: halgatásodat arra magyaráztam, hogy rólam többé nem akarsz tudni. Utolsó levelemet ezek szerint folyamodási modorban szerkesztettem – hivatkozva barátságodra – mert utolsó leveledet úgy végzed, mit a francia illyképpen fejez ki – malgré tout *barátod*. Okát adván halgatásomnak, reményelem, nem tulajdonítod annak, minél fogva némellyek – elég ostobául – kerülnek – vagy erántadi indulatim meghidegülésének. [...]

Irigyled hármunk sorsát itt Zürichben: és abban igazságod van, hogy a Grófné salonja és az ezt látogatók társasága kellemetes, sok enyhülést hoz nehéz sorsunkra – de neked nem szabad irigylened ezt, mert veled kedves, anyagi feleséged osztja sorsodat, ha az enyim velem lehetne, nem irigyleném a másokét.

Isten veled, kedves barátom, mit írtam, köztünk marad. Csókolom kedves feleséged kezeit és marad

híved
Almásy

Teleki László Szemere Bertalannak (Részlet)¹⁸

Zurich, Februar 24-ikén 1852.

Kedves Barátom! Bocsánatot, hogy szíves leveledre oly sokáig nem feleltem. Igen el voltam foglalva, most is csak néhány percem maradt fönn a véledi beszélgetésre fordítható. Pár héttel ezután szorgalmasb leszek. S addig, ha kissé hanyagnak találandsz, abból, reményelem, nem vonandsz hátrányos következtetést barátságomra nézve. Sokat írtál utolsó leveledben, mi Batthyány Lajosné érdekeltette; és én tehát mit sem késtem azokat véle közölni. Azoknak, miket férjére nézve mondtál, igen örült, és kijelentette, miszerint azon érzetekben, melyekkel Batthyány Lajos iránt viseltetel, emléke iránti igaz, őszinte ragaszkodásodban épen nem kételkedik. [...]

Tudod, kedves barátom, mi sokban értünk egyet, de egy tekintetben nem – t.i. Kossuthra nézve. Éppen ezen véleménykülönbségből, mely köztünk létezik, következik az, miszerint én nem kívánom Kossuthot a fő olással [azaz Mazzinivel – A. G.] összeveszetni. – Politikátokra nézve nem vitatkozom tovább veletek, mert hiszen etek tekintetben egymás irányában kibeszéltük már magunkat. Csak azon csodálkozom, hogy ti, Kázmér és te, úgy beszéltek, mintha egy véleményen volnátok, nekem pedig cikkeitek szerint ítélve, úgy tetszik, mintha éppen antipodok volnátok, s politikai véleményre nézve mindkettőtök sokkal közelebb állana Kossuthhoz, mint álltok egymás-

hoz. Ezen véleményemet sokan osztják – s egy szavabevehető okos ember, ki jelenleg Angolhonban él [valószínűleg közös barátjukra, Vukovics Sebőre gondol – A. G.], levelében cikkedet teljes méltánnyal említette. Különösen azt emelte ki benne, hogy te Batthyány Kázmérnek honunkat s az abban uralkodott pártokat illető több állításait illő gyöngédséggel cáfoltad, anélkül, hogy azokra *expresse* hivatkoztál volna.

De hagyjuk ezt, úgy sem győzendjük meg egymást – s aziránt, hogy bár különböző politicát követünk mind hárman, mégis jó barátunk [!] maradunk, tisztában vagyunk. Nevezd e barátságot, minek akarod, csupa eredmény nélküli platonikus érzetnek s viszonynak! Nem disputálok, s elhiszem, hogy az mit *Heine* Göthén alkalmazva, a Pygmalion szobráról mondott, hogy t.i. gyönyörű, fölséges volt, s élt is, lehelt is, de azért mégsem voltak gyermekei, a mi barátságunkra is némileg alkalmazható. De mind a mellett is örvendek neki – inkább legyen meddő, mint ne legyen. [...]

Végre az, kit régtől fogva vártam [özü. Orczy Istvánné, Liphay Augusztá bárónő, Teleki László szerelme – A. G.], megérkezett. De csak néhány hetet tölthet itt, nem kapott hosszabb időre engedelmet. Örvendünk mindnyájan, hogy nőd már jobban van – szembajára nézve is minden jót reménylünk. Jelentsd neki is, kérlek, üdvözlétünket, tiszteletünket. Szeretem, hogy nem esett kétségbe! – be óhajtanám én is rózsaszínben látni a jövőt! – de már hiába, nekem nem lehet. – Isten veled! Tartsd meg barátságodban hívedet

Bunburyt

Barátkeresés

Szemere hármasként politikai jellemrajzának végleges változatát 1852 májusának végén fejezi be. Ekkor végre lélegzethez jut, s tud magának időt szakítani, hogy „rendezze sorait”. Egyik ilyen adóssága a rapszodikus, többek szerint örült Perczel Mórral tisztázni viszonyát. Ekkor írt levelében szinte aforisztikus tömörséggel fogalmazza meg több vonatkozásban máig érvényes politikai hitvallását, s azt reméli, hogy ezzel nyílt színvallásra bírja Perczelt.

Szemere Bertalan Perczel Mórnak¹⁹

[Párizs] Jun. 16. 1852.

Kedves Barátom,

Vettem becses leveledet, és szívesen üdvözlök Albion szabad földén. Mi itt nem élünk hasonló téren, s az sem vigasztal, hogy sorsunkban egy egész nemzet osztozik.

Minthogy múlt évi levelemre nem feleltél, azt hittem, az elveszett. Ismersz, hogy én őszinteségért nem neheztelek, akkor sem, ha annak lényege fájna; amit én kívánok, követelek, de másnak is megadok, az a vélemény szabadság, de ép ez az, amit az emigratio többsége nem tűr. Én nem haragszom azért, hogy valaki p.o. K[ossu]thban megváltót lát, de szinte követelem, hogy senki ne nehezteljen az ellenkező véleményért sem. De ez az, a mit a mi emigratióknak nem tesz. Nem kétlem, ezt te önmagadon is fogod tapasztalni, ha véleményedet ezután is szabadon ki fogod mondani, mint azt tevéd eddig életedben. Emberek, kik oly türelmetlenek, nem maradhattak egy korszak, egy nemzet vezetői, kivált miután forradalmiak nem voltak a harcban, – s hősök és diktátorok *béke* idejében akarnak lenni.

Tájékozod magad az emigratióban, s vagy válassz barátokat, vagy mondj le valamennyiről. Embereinkkel nincs más mód. Nem tehetségemnél, de ama *türelmem*nél fogva magamban állván valamennyinél, én az emigratióval soha nem bajlódtam, mivel

személyes ármányokkal bíbelődőknek találtam őket, midőn a kor szüksége *elvek* közötti választásra utal. Az emigrációban én semmi reményt nem helyezek, hanem mindent a nemzetben, mely hon maradt. Kossuth bármi örültül viseli magát, fölötte áll csodálónak és követőinek. A többségről szólok, nem egyesekről.

Én nem nyilvános programírásra hívtalak fel, véleményedet kértem ama 2-3 pontra nézve, mivel most is adós maradtál. Én minden embertől jelszó helyett *elvét* kértem, és Európa is azt kérdi a nemzetektől. Elleneket és szövetségeseket ez ismertet meg. Nekünk magyaroknak ez annyival szükségesb, mivel harcunk természete még mindig homályos a nagy közvélemény előtt. Nemzetiségi harc volt? Aristocraticai? Vörös republicanus? E háromféle véleményt a legjobb főknél elterjedve találod. Az európai nagy pártok tehát minket csak úgy fogadnak be, ha ismerni fogják elveinket. Csak így fog egyetértés támadhatni vagy lehetetlen lenni M[agyarország]g különféle elemei között. Tehát az elvet nem hallgathatod el, bár alkalmazására a körülmények szerinti lesz. Kossuthnak nem hisznek most már, annyiféle alakot öltött magára, s mit hisz a többi magyar? Ha hallgatsz, senki nem szövetkezik veled, mert a pártokat a kimondott elvek kötik össze.

Amiket Koss[uth]ra nézve írtunk, azokat olvasd el magad, hogy megértsd. Megtálalod a Times *három*, az Examiner *egy* számában. Koss[uth] égbekiáltó hibái ellen mi csak akkor keltünk fel, midőn a hazugság és képmutatás palástját újra felöltvén, a magyar ügyet kezében veszélyeztetve láttuk. Nálam egy nagy munka volt már 1850-ben készen, nem publicáltam, várva, hogy miként viseli magát. Azt hiszem, óvást kelle tennünk ellene, miután mint írod, fellépése óta dolgaink nem nyertek, de vesztek a közvéleményben.

A magyar szabadságharcban szép nevet vívtál ki magadnak; ám fontold meg, mivel tartozol annak. Hallgatnod annyi, mint helyeselni K[ossuth] tetteit, mint dictatúráját elismerni, mint alávetned magadat, mint sorozni magadat követői közé, kik otthon sem künn sem voltak képesek önállásra vergődni, vagy azok közé tartozol (meg tudnám nevezni), kik így okoskodtak: ne szólaljunk fel, eresszük Kossuthot, így legbizonyosabban lejárja magát. Amazt én oktalan, emezt gyáva politicianak tartom; te, reményilem, egyik közé sem tartozol, kivált nem a félenk politicusok közé. Hiszen minek exiláltunk ki magunkat, ha szabadságunkat sem mentettük meg, e nélkül kár volt kerülnünk a vérpadot.

Én, mindösszesen, azt gondolom.

A *múltra* nézve, oda dolgozni, hogy a világ ismerje forradalmunk valódi természetét, és meggátolni, hogy a ki egyszer elvesztett az ismét ne monopolizálja a magyar ügyet.

A jövődre nézve, *elveink* kimondása által az európai nagy pártok között helyet foglalni, mint ösvényt nyitni az otthoni *elemek* kibékülésének is, mely nélkül nincs üdv. Elveinket *ismernünk* kell, az események Isten kezében vannak.

Minden más, amit az emigratio tesz, hiábavalóság. Mi *apostolai s képviselői* lehetünk a magyar ügynek, a tehetség otthon van a népben, a pénz is, a kar is, a kard is.

Most Isten veled, Barátom. Ismétlem, örvendek, hogy Albionban vagy, örvendek, hogy írtál, és örvendek, ha fognálak láthatni s ölelhetni. Isten veled,

igaz b[arát]tod
Szemere Bertalan
12 rue Boursault.

Adressedet nem tudtam jól olvasni azért írtam a Bangyáét is hátára a levélnek.

Szemere azonban rossz kapun kopogtatott. Nyílt színvallás helyett egzaltált levél a válasz, amelyben Perczel őszintén megvallja prófétaí elhivatottságát. Politikai és szellemi társ helyett egy újabb prófétára talál, azoknak pedig szövetségesre nincs szükségük, csak hívekre és hódolókra.

Hogy levelezésük végül is miért szakad meg, csak hónapok múlva tudja meg Bangyától, aki, miután Szemere sarokba szorította, bevallja, hogy a nála lévő kéziratot olvasásra odakölcsönözte Perczelnek, aki elolvassa Görgey életrajzát, „igen haragszik kegyedre, mivel a móri ütközet vesztését említte... Ez az oka, hogy kegyednek nem is válaszol”.

(Folytatása következik.)

Jegyzetek

1. Csengery Antal: TÖRTÉNETI TANULMÁNYOK ÉS JELLEMRAJZOK. Pest, 1870. II. köt. 196.
2. A levél kézzel írt eredetijét az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában őrzik.
3. A levél kézzel írt eredetijét az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában őrzik.
4. Szemere Bertalan: NAPLÓM. Pest, 1896. I. köt. 124.
5. A levél kézzel írt eredetijét az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában őrzik.
6. Szinnyi József: KOMÁROM 1848–49-BEN (NAPLÓ-JEGYZETEK). 1887. 519.
7. Uo. 473–474.
8. Az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában található levél részletét idézi: Kabdebó Tamás: BLACKWELL KÜLDETÉSE. (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának közleményei 26 [101] Új sorozat.) 1940. 245.
9. A KOSSUTH-EMIGRÁCIÓ ANGLIÁBAN ÉS AMERIKÁBAN 1851–1852. A bevezető tanulmányt írta és az okiratokat összeállította Jánossy Dénes. 1940. I. köt. 120. és a köv. oldalakon.
10. Tábori Kornél: TITKOSRENDŐRSÉG ÉS KAMARILLA. 1921.
11. Frank Tibor: EGY EMIGRÁNS ALAKVÁLTÁSAI. ZERFFI GUSZTÁV PÁLYAKÉPE 1820–1892. Akadémiai Kiadó, 1985. 330.
12. I. m. 14.
13. Maller Sándor: MARX ÉS SZEMERE. *Századok*, 1956. 672. – A német nyelvű levelet, melynek eredetije a moszkvai Marx–Engels–Lenin Intézetben található, Maller Sándor fordította.
14. I. m. 675. – A német nyelvű levelet, melynek eredetije a moszkvai Marx–Engels–Lenin Intézetben található, Maller Sándor fordította.
15. Frank Tibor: MARX LEVELE SZEMERE BERTALANHOZ 1853-BÓL. *Magyar Tudomány*, 1978. 4. sz. 272–277. – Az eredetileg német nyelvű levelet Frank Tibor fordította. A levél lelőhelye: Országos Levéltár (R 190).
16. Szemere Bertalan: NAPLÓM. Pest, 1869. I. köt. 149.
17. A levél kézzel írt eredetijét a Budapesti Egyetemi Könyvtár Kézirattárában őrzik. Jelzete: Litt. Orig. 590.
18. A levél kézzel írt eredetijét az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára őrzi.
19. A levél kézzel írt eredetijét az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában őrzik.